

УДК 13:37.3+17.1

САМОДОСТАТНЯ ОСОБА ЯК ІДЕАЛ ПОСТНЕКЛАСИЧНОЇ МОДЕЛІ ОСВІТИ

Людмила Рижак

*Львівський національний університет імені Івана Франка, вул. Університетська, 1,
Львів, 79000, Україна, l_ryzhak@franko.lviv.ua*

Розглянуто трансформацію світоглядно-ціннісних засад освіти та утвердження постнекласичної парадигми її розвитку. Досліджено феномен самодостатньої особи, яка найповніше відповідає запитам інформаційного суспільства в умовах глобалізаційної інтеграції. З'ясовано, що концептуальні відмінності в інтерпретації ідеалу самодостатньої особи зумовлені плюралізмом філософсько-методологічних підходів.

Ключові слова: самодостатня особа, постнекласична парадигма, інноваційна освіта, філософія конструктивізму.

На межі тисячоліть людство вступило в інформаційну цивілізацію, найважливішим ресурсом якої є людський капітал. Стає очевиднішим, що успішне входження суспільства в інформаційну еру безпосередньо залежить від освітнього потенціалу країни. Тому освіта перетворилася на пріоритетний чинник суспільного поступу, а суспільство – на таке, що постійно навчається. Ця тенденція визначає стратегію лідерства країн у глобалізованому світі. Так, польський експерт освітніх систем М. Квек наголошує, що загальний напрям реформ, який обрали уряди цілого світу за величезної підтримки супранаціональних організацій, – це запровадження пожиттєвої освіти для кожного, якнайширший доступ до знань за помірну оплату, інтенсивне навчання у закладах, що фінансово незалежні та постійно зорієнтовані на ринок [4, с. 278].

Інформаційне суспільство зацікавлене не лише в безперервній освіті, але й у її якості та ефективності. До того ж, вона має бути інноваційною: генерувати наукові знання та технології, які відіграватимуть провідну роль у XXI ст., забезпечуючи суспільний поступ.

Так, згідно із соціальними прогнозами, вважає М. Кайку, держави можуть розквітати й занепадати залежно від здатності опанувати здобутки трьох наукових революцій: квантової, комп'ютерної та біомолекулярної. Ті ж, хто глумитиметься з можливостей цих революцій, можуть опинитися на периферії глобального ринку прийдешнього століття [3, с. 30].

Натомість у більшості країн світу, крім високорозвинених, освіта є адаптаційною. Вона сформувалася в індустріальному суспільстві як соціальний інститут, що акумулює наукові знання та досвід, засвоєння якого слугує соціалізації індивіда. Освіта продовжує підготовку людей, які стануть споживачами технологій, а не тих, хто долучиться до їх винайдення та створення. Невідповідність між запитами інформаційного суспільства та існуючою системою освіти актуалізує філософський дискурс світоглядно-ціннісних засад освіти XXI ст.

Перспективи розвитку освіти, зокрема в контексті зміни парадигми, досліджують науковці як високорозвинених країн, які увійшли в міжнародний інформаційний простір, так і тих, які знаходяться на шляху до нього. Так, інноваційні тенденції в освіті аналізують: Ж. Аллак, Н. Бурбулес, Т. Воропай, Б. Гершунський, А. Джуринський, С. Клепко, Г. Клімова, М. Култаєва, Ф. Михайлов, І. Радіонова, О. Тягло, П. Фрейре, М. Фуллан та інші.

Філософсько-світоглядні проблеми інноваційного реформування освіти в Україні в контексті Болонського процесу висвітлені в працях: В. Андрущенко, І. Зязюна, В. Кременя, В. Лутая, М. Михальченка, В. Огнев'юка, В. Скотного. Позаяк освіта завжди спрямована в майбутнє, то цілком закономірно, що філософський дискурс звернений до ідеалу освіченої людини.

Зауважимо, що плідні дослідження в царині філософії освіти, по-перше, не вичерпують всього кола освітньо-виховних проблем, а, по-друге, створюють прецедент для вивчення нових вимірів освіти, зокрема особового.

Мета статті – проаналізувати феномен самодостатньої особи, яка репрезентує ціннісну орієнтацію постнекласичної парадигми освіти та найповніше відповідає потребам інформаційного суспільства.

Зрозуміти перспективи розвитку освіти у XXI ст. можна лише в контексті глобалізації, яка не лише інтегрує, а й невпинно інтенсифікує всі сфери життя людини. Ми живемо у час змін, зазначає Е. Гіденс, які впливають ледь не на кожний аспект того, що ми робимо. Нехай на гірше чи на краще, та ми просуваємося вперед до глобального ладу, якого ніхто повністю не розуміє, але наслідки якого ми всі відчуваємо. Глобалізація, наголошує автор, “для нашого теперішнього життя не є чимось *випадковим* (курсив – Л.Р.). Вона являє собою зрушення у самому нашому життєвому середовищі. Це є спосіб нашого сьогоденного життя” [2, с. 19].

Насамперед, інформаційно-технологічна революція докорінно змінила ритм і темп як індивідуального, так і суспільного життя. Воно перетворилося на постійне змагання людей, організацій і країн за оволодіння інформацією та операційними знаннями. Країни-лідери інформаційної цивілізації змагаються за “інноваційний ресурс”, який забезпечує випереджаючий розвиток. “Сьогодні, – наголошує

Т. Фрідмен, – ключ до багатства – це те, наскільки вправно ваша країна чи компанія збирає, розподіляє й запасє знання” [9, с. 293].

Наслідки інформаційно-технологічної революції відчутні повсюдно. Так, Інтернет лише у 1999 році набув критичної маси, проте вже незабаром, вважає Т. Фрідмен, він стане турбодвигуном, що рухатиме глобалізацію. З кожним Божим днем, зазначає він, світ ставатиме дедалі меншим і меншим, дедалі швидшим і швидшим. Водночас Інтернет відкриває незнані досі можливості стосовно доступу до знань. Завдяки йому, продовжує вчений, ми маємо тепер спільну всесвітню бібліотеку, в якій всі можемо провадити дослідження, і спільний всесвітній університет, в якому всі можемо вчитися.

Відчутно впливає на освіту глобальна економіка. Як стверджує Дж. Сорос, ми вже живемо у її вимірах. Глобальну економіку характеризує не лише вільна торгівля товарами та послугами, але й, що важливіше, вільний рух капіталу [8, с. 17]. З одного боку, фінансовий капітал щораз більше інвестує в освіту, позаяк вона формує людський капітал, завдяки якому глобальна економіка набуває стрімких змін. А, з іншого, – фінансовий капітал безжалісно редукує освіту до платної сфери інформаційних послуг. Він власно диктує свої вимоги щодо ринкового статусу освіти та її конкурентноспроможності.

Глобалізація кардинально змінює принцип роботи університету, зазначає М. Квек: “Або він керується логікою виробництва та споживання (знань), себто ліпше-гірше продає свій товар, або ж з усіх сил бореться з державою, що в цілому світі щораз менше охоча фінансувати університет як публічний заклад” [4, с. 283]. Університет, продовжує автор, вже не є партнером держави, він радше став прохачем. Цей факт особливо очевидний у країнах Центральної Європи.

Річ у тім, що в останньому десятилітті ХХ ст. сформувалася глобальна капіталістична система, яка настирливо запроваджує принципи “вільного ринку” в освіту. Процес комерціалізації освіти вважається найефективнішим шляхом її демократизації. Однак оцінка ринкових зрушень в освіті неоднозначна.

Зокрема, директор Інституту розвитку вищої школи Каліфорнійського університету, професор А. Остін, слушно ставить запитання: чи зможе школа функціонувати за зразком бізнесових компаній? Річ у тім, що конкурентна боротьба компаній за споживачів зумовлює те, що найуспішніші компанії зміцнюють свої позиції на ринку, а неуспішні – виходять із гри. Однак такий ринковий сценарій не гарантує покращання якості товару. До того ж, у сфері освіти він взагалі не спрацьовує.

Як зазначає А. Остін, у вищій американській освіті панує “вільніший” ринок, ніж у середніх школах. Тут функціонує декілька престижних університетів для еліти й величезна кількість державних і приватних закладів не найвищої якос-

ті. До речі, Гарвардський університет міг би збільшитись вдесятеро, якби слідував ринковим принципам. Проте він залишається упродовж десятиліть стабільним, із високим конкурсним відбором, гарантуючи студентам найвищу якість освіти [12, с. 256].

Наразі, освіту на всіх рівнях і в цілому світі швидко комерціалізують, що означає визнання основною освітньою метою задоволення споживачів. Аналізуючи ринкові тенденції в освіті, М. Квек пише: “Немилосердна логіка споживачтва породила ідею, яку захоплено вітали найкращі американські університети. Йдеться про ідею “блискучої освіти”, побудовану на ідеалі найефективніших, ходових знань-бестселерів, які можна здобути у найкоротші строки. Як пишуть численні коментатори цього феномену, Університет ось-ось перетвориться на зорієнтовану на споживача-клієнта корпорацію” [4, с. 282]. Розмірковуючи над майбутнім університету, М. Квек ставить слушне запитання: “Чи вистоїть він перед спокусою “корпоратизації” та переходу на радше бізнесові, а не освітні засади функціонування під тиском глобалізації та її соціальних практик?” [4, с. 269].

Не менш істотні зрушення відбуваються в культурі. Більшість дослідників глобалізації стверджує, що вона має свою панівну культуру, яка уодноманітнює національні культури. Таку фундаментальну трансформацію світу У. Бек інтерпретує як зміну парадигми, як перехід від національної до глобальної модерності. На його думку, константа глобалізації – постійний перегляд головної передумови модерності, “уявлення, що ми живемо та діємо у самоізолюваному просторі національних держав, а відтак і національних спільнот” [1, с. 20].

Безперечно, продовжує автор, глобалізація в сфері культури виявляє себе як уніфікація стилей життя, символів культури і транснаціональних норм поведінки. В ринково глобалізованому світі локальні культури та ідентичності втрачають коріння і заміщаються символами товарного світу, взятих із рекламного дизайну мультинаціональних концернів. А людей ідентифікують із тим, що вони купують.

На думку У. Бека слід розрізнити дві концепції культури:

- одна концепція прив’язує культуру до певної території, вважаючи культуру результатом переважно місцевих процесів навчання;

- друга концепція розглядає культуру як загальнолюдську software. Культура розглядається як транслокальний процес навчання. Така культура мислиться як різноманіття без єдності [1, с. 120–121].

Перша концепція розглядає культуру як *замкнуту в собі*, натомість друга як *відкриту назовні*. Замкнуті культури, взаємодіючи одна з одною зберігають свої особливості, відкриті культури – взаємопроникають одна в одну. Все частіше доводиться робити висновок, що всі ми живемо “глокально” (тобто глобально + ло-

кально) [1, с. 132]. Тож, глобальне, на думку У. Бека, складає значну частину індивідуальної неповторності, своєрідності особистого життя.

Підсумок вищенаведених міркувань однозначний: глобалізацію супроводжують зміни як заплановані, так і спонтанні. “Зміни всюдишчі і безперервні, – пише М. Фуллан, – вони дошкуляють нам на кожному кроці. Водночас секрет зростання і розвитку полягає в тому, щоб навчитись, як поводитися із силами змін, використовуючи переваги позитивних і послаблюючи вплив негативних” [10, с. 11].

Зрозуміло, що освіта не може розв’язати “проблему змін”, однак вона може навчити людину, як опанувати зміни, використовуючи новітні технології та інформаційні мережі, які розширюють сферу соціальних практик освіти.

Безперечно, освіта шукає відповіді на виклики глобалізації. На тлі глобалізаційних тенденцій формується постнекласична парадигма освіти, пріоритетною цінністю якої є особа. Однак змістовне наповнення парадигми надає культура й суспільство, які формулюють “запит” на освічену людину у формі ідеалу. Тож, система освіти не лише відтворює наявний духовно-інтелектуальний потенціал нації, а й дозволяє здійснити “прорив” у майбутнє.

Слід зазначити, що глобальне інформаційне суспільство, ринкова економіка та науково-технологічна революція вимагають від особи нових соціальних та індивідуальних якостей. Зокрема, суттєве вміння у постмодерному суспільстві – це здатність давати раду зі змінами. На думку канадських та американських дослідників освітніх систем, ідеалом людини, що здатна впоратись зі змінами, є самодостатня особа.

Спробуємо розглянути феномен самодостатньої особи в контексті порівняння парадигм освіти індустріального та інформаційного суспільств, а також їх філософсько-світоглядних засад. Індустріальне суспільство та функціонуюча некласична модель освіти слугуватиме як аналог для дослідження перспектив її розвитку в умовах переходу до інформаційного суспільства.

Індустріальна цивілізація до 70-х років ХХ ст. демонструвала свою науково-технічну потугу та стабільність її нарощування. Завдяки науково-технічній революції високорозвинені країни реалізували ідею суспільства масового добробуту, сутнісною характеристикою якого є максимальне задоволення потреб особи. Забезпечуючи інтереси індивідуальних учасників ринку, суспільство масового добробуту формувало людину як ідеального споживача. Для неї добробут рівнозначний володінню товарами, послугами та інформацією, які забезпечують комфортне життя.

Відтворення соціально-економічної структури індустріального суспільства здійснювала адаптаційна освіта. Вона була суто прагматичною як нагромадження

професійних знань, навиків та умінь. Її ідеал – добротний професіонал, який цілком відповідав запитам суспільства масового добробуту.

Освіта здійснювала соціалізацію особи та слугувала її адаптації до існуючого економічного, соціального та культурного життя. Соціалізація є процесом входження індивіда в суспільне життя шляхом засвоєння соціального досвіду: способу життя та способу мислення суспільства, до якого він належить. Завдяки освіті індивід засвоює, відтворює і транслює соціальні ролі, поведінкові зразки та культурні норми. Лише соціалізований індивід здатний брати участь у спільних погоджених діях з іншими людьми на основі соціальних цінностей або норм.

Адаптивна освіта успішно інтегрувала індивіда в соціум. Така освіта була і залишається суспільно орієнтованою, тоді як людина та її розвиток були лише побічною метою. Призначення освіти – репродуктивне навчання та виховання, засвоєння системи знань, норм і цінностей, які дозволяють адаптуватися в суспільстві. З одного боку, вона формувала індивіда як особистість, а, з іншого, – перетворювала особистість у функціонера, що здатний впроваджувати технологічні новації в усі сфери життя.

Принципом життя людини-функціонера стає бажання мати й володіти. Мати знання, з одного боку, престижно, а, з іншого, – освіта дозволяє успішно рухатись по соціальній драбині вгору. Освіта дозволяє мати прибуткову роботу та забезпечувати комфортне життя. Тож соціалізована особистість виявляє, зазвичай, консерватизм дій і мислення. Оскільки вона пасивна в міжособових стосунках, то, в кращому випадку, лише реагуватиме на зміни.

Виявилося, що соціалізована особа байдужа до наслідків своєї діяльності. Вона реагує лише на ті зміни, які зачіпають її соціально-економічні інтереси, впливаючи на добробут. Однак комфортність життя не рівнозначна його екологічній та соціальній справедливості. На практиці суспільство масового споживання продемонструвало свою несправедливість не лише стосовно людини, але й до всьогля. Воно виявилось неспроможним дати раду з ризиками, які само породило.

Цілком очевидно, що суспільство масового добробуту вичерпало свій науково-технічний оптимізм. Сьогодні успішне суспільство репрезентує ідея сталого розвитку. Рада Землі на чолі з Морісом Стронгом запропонувала зрозумілу кожному концепцію сталості розвитку: жити справедливо в рамках наших екологічних можливостей. В її змісті виокремлено два імперативи: екологічної та соціально-економічної сталості як практичного втілення суспільної справедливості.

Однак, на думку Й. Масуди, концепція стабільного розвитку не містить динамічного погляду на майбутнє, і в цьому її суттєвий недолік. “Одне лише зникнення забруднення і скупченості або навіть втеча з міст не принесуть задоволення. Потреба у *самореалізації* (курсив – Л.Р.) є досить високим виміром особистості, і

вона має активним чином задовольнятися. Майбутнє – за свободою кожного задовольняти потребу в самореалізації та домаганні такої мети” [5, с. 42].

Власне призначення постнекласичної моделі освіти – формувати укоріненість людини в соціумі та довкіллі, як втілення власного задуму самореалізації, усвідомлення нею солідарної відповідальності за збереження довкілля та соціальний добробут.

Суспільство масового добробуту зреалізувало адаптаційну освіту, натомість суспільство сталого розвитку формує інноваційну. Якщо адаптаційна освіта готувала людину адекватно реагувати на зміни, то інноваційна – регулювати зміни, бути їх господарем. “Громадяни як індивідуально, так і колективно, – наголошує М. Фуллан, – у контексті динамічних, багатокультурних, глобальних змін повинні бути здатними упродовж всього життя здійснювати зміни, а не реагувати на них” [10, с. 22–23]. Саме тому зосередження на особі, на його думку, є найефективнішою стратегією здійснення змін.

Що ж означає самодостатня особа? По-перше, вона конструює себе, творить власний проект самореалізації. По-друге, вона творить довкілля: соціально-економічне, матеріальне, культурно-духовне, екологічне. Така особа вільно й творчо реалізує свій потенціал, орієнтуючись на національні та загальнолюдські цінності.

Індустріальна цивілізація орієнтувала людину на зовнішні засади самореалізації, а саме: шукати опору в існуючих економічних і соціально-політичних формах, які стабільні та довготривалі. Тож освіта сприяла виробленню механізмів успішної адаптації до них. Зокрема, американська освіта функціонувала на засадах прагматизму, радянська – на ідеології марксизму, а західноєвропейська – на філософії персоналізму. Незважаючи на те, що різні філософські течії розробляли свій ідеал освіченої людини, реально освіта працювала на відтворення добротного фахівця.

Невипадково освічену людину розуміли як функціонера, що успішно адаптується в соціумі. Його укоріненість у культурі та довкіллі була зрозумілою як слідування репродуктивному і консервативному мисленню. Як наслідок – звужувалися перспективи самореалізації людини.

Зміна парадигми освіти пов’язана передовсім зі зміною її філософських засад. Реформування системи освіти в усьому світі відбувається на засадах філософії конструктивізму, яка розглядає людину як креативну, критично мислячу особу.

Самодостатня особа віднаходить опору свого існування у суб’єктивному досвіді: цінностях, переконаннях, знаннях, здібностях тощо. Вона опановує зміни, контролює їх, проектує їх на майбутнє через постановку цілей. Інноваційна освіта зосереджується насамперед на формуванні творчого й водночас критичного мис-

лення в поєднанні з толерантністю. Вона зорієнтована на зростання особи. У зв'язку з цим запропоновано й новий спосіб її виміру – індекс людського зростання. Він визначається за середнім показником досягнутого рівня освіти, тривалості життя та скоригованого реального валового продукту (ВВП) на кожного громадянина. Високорозвинені країни, що мають інноваційну освіту, відповідно мають високий індекс людського зростання: від 0,8 до 0,98.

Філософія конструктивізму пропонує новий світоглядний принцип життєдіяльності. На противагу принципу володіти, який суголосить суспільству масового споживання, має постати принцип творчого самоствердження людини. Для інформаційного суспільства важливіше не те, якими знаннями володіє освічена людина, а чи вміє вона вчитися, щоб брати участь у технологічній революції. Диплом про вищу освіту є лише стартовим майданчиком для самоствердження особи, який дозволяє реалізувати свої здібності й таланти.

В індустріальному суспільстві, зазначає Й. Масуда, діє принцип прибутку, тоді як в інформаційному – цільовий принцип стане фундаментальним [5, с. 38]. Пріоритетним стає не адаптація, а різнобічна й вільна творчість. Освічена людина творить своє довкілля, узгоджуючи власні цілі з перспективами сталого розвитку суспільства.

М. Цикжентміхалій аналізує чотири аспекти самодостатньої особи (“особи, яка має власні внутрішні цілі”) й підходить дуже близько до характеристики ідеального носія змін: а) встановлення цілей; б) занурення у діяльність; в) увага до того, що відбувається; г) вміння отримувати задоволення від несподіваного досвіду [цит. за 10, с. 233].

Самодостатньою людиною робить розвинута здатність встановлювати цілі, вважає автор, адже саме вони роблять людину відкритою до змін. Концентруючись на цілях, особа здатна регулювати свої дії та вчинки, отримувати задоволення від життя навіть тоді, коли об'єктивні обставини брутальні й неприємні.

Освіта як соціальна інституція транслює соціальні цінності, на підставі яких особа формує цілі. Наразі їхнє місце заступили ринкові цінності. Індивіди в своїй діяльності керуються доцільністю та успіхом, не відчуваючи потреби в дотриманні моральних, екологічних імперативів та релігійних заповідей. На небезпечність такої тенденції у духовному житті сучасного суспільства звертає увагу Дж. Сорос. На його думку, індивіда не турбує проблема істини, адже пропозиція не обов'язково має бути правильною, щоб бути ефективною. Не має потреби бути чесним, якщо люди поважають успіх, а не честь і добропорядність. Розумність дотримання будь-яких норм моралі поставлено під сумнів, у той час як цінність грошей ні в кого сумніву не викликає [8, с. 113].

Безперечно, самодостатня особа віднаходить опору своїх думок, переконань, вчинків і дій у системі соціальних вартостей. Найвищим із яких є свобода. На противагу індустріальному суспільству, де свобода втілюється у вільній конкуренції, інформаційне суспільство, переконаний Й. Масуда, відкриває нове поняття свободи – це свобода рішення. “Йдеться про вибір цілеспрямованої дії і право кожного вільно визначати, як використовувати майбутній час для досягнення мети” [5, с. 43].

Інформаційне суспільство, на думку Й. Масуди, втілюватиме свободу прийняття рішень і рівність можливостей. Воно виступатиме гарантом того, що всі люди матимуть повну рівність можливостей для освіти й використання таких можливостей для дієвого вибору. До того ж, інформаційне суспільство сприятиме розширенню автономної творчості.

Самодостатня особа в ідеалі є творчо активною, вона здатна самостійно діяти й приймати рішення в постійно змінних умовах. Однак її дії культурно осмислені. Для неї культура не сума знань, а культура мислення: орієнтація на інновації, сприйняття нових ідей, готовність їх реалізувати, вміння критично поставитись до вже знаного, підійти до проблеми з усіх боків, з'ясувати різні погляди.

Формування вільної і водночас заангажованої в соціокультурне життя особи здійснює інноваційна освіта. Вона ідентифікує кожного як особу, її здібності до виконання різноманітних соціальних ролей, а життєвий світ постає як можливість самореалізації. На відміну від інших соціальних інститутів, освіта, формуючи соціально значущі ракурси ідентичності, водночас інтегрує їх в особистісну ідентичність. У ній органічно поєднані такі її іпостасі, як національна, громадянська, сімейна, професійна, екологічна тощо.

Опановуючи оцінки, моральні норми, взірці поведінки, самодостатня особа виконує соціальні ролі, не на основі примусу, а вільно, як акт власного свідомого вибору. Визначаючи міру свободи самореалізації особи, ідентичність дозволяє солідаризуватися з діями та вчинками інших людей на засадах справедливості, жити й діяти, зберігаючи власну гідність.

Сьогодні чітко виявні два підходи у виборі стратегії освіти: ліберально-інноваційна, яка цивілізаційно орієнтована, та “охоронна”, що відтворює та зберігає національну ідентичність. На думку А. Панаріна, в рамках сучасної освіти поряд із принципами відкритості новому повинні працювати принципи національної солідарності, соціальної відповідальності, громадянського обов'язку фахівця. Національна ідентичність є найважливішим механізмом оберненого зв'язку, через який інноваційні соціальні групи повертають здобутий ними інтелектуальний капітал суспільству, а відтак сприяють розвитку того національного середовища, яке їх виховало [6, с. 177].

На жаль, пише М. Квек, “в епоху глобалізації національна ідентичність вже не може бути головним цементуючим чинником суспільства. Тож, її виробництво, культивування та поширення – ідеали, що стояли за лаштунками проекту модерного Університету, – вже не можуть бути пріоритетними завданнями. Об’єднана Європа, очевидно, не має потреби в національних університетах у вузькому значенні слова, зазначає М. Квек. “Національна свідомість вже не відіграватиме головної ролі у соціальному житті сучасних технологічно розвинутих держав, а національна ідентичність вже не буде головним цементуючим чинником для суспільства пізнього модерну” [4, с. 283]. Проте автор тут же зауважує, що через очевидні історичні причини зазначена еволюційна схема не буде чинною для закладу модерного Університету в Центральній Європі. Однак він щомиті може опинитися чи вже опинився перед проблемами та ідеологією, що їх принесла глобалізація.

Саме тому інноваційна освіта орієнтує на міжособові засада буття людини. Так, у сучасній американській філософії освіти з’явився новий підхід: відмова від протиставлення індивідуалізму колективізму. Індивід, приймаючи цінність власної незалежності й свободи, повинен визнавати й цінність самого суспільства, в якому він живе. Йому потрібно поєднувати принципи індивідуалізму й колективізму в інтегрованій імператив свого існування в соціумі.

Тож принципом інформаційного суспільства стане синергізм, переконаний Й. Масуда, тобто кооперування індивідів і груп на засадах взаємодовнюваних зусиль для досягнення спільних цілей, поставлених суспільством у цілому [5, с. 44].

Тому самодостатню особу характеризує здатність не лише вільно реалізовувати свої здібності, а й співіснувати. Вона відповідає за свої дії та вчинки. Відповідальність людини як окремої самостійної особи, вважає Ю. Габермас, є умовою можливості комунікативного ладу, який історично має за підґрунтя спільну практику та форми життя. Те, за що людина “відповідає” – це *завдання*, що впливають зі спільного буття людини як “особи... з іншими людьми – в сім’ї та на підприємстві, в союзах та професійних спілках, у школі та університеті, в місті та державі, в партії та церкві. Моральна відповідальність має водночас *особисту та соціальні* основи і припускає належність до інститутів. Така відповідальність полягає не в ігноруванні існуючого стану речей, а в можливому в його межах спілкуванні з іншими людьми. Основа визначеної таким чином відповідальності полягає перш за все у повазі людської гідності особи, а не інститутів. Морально перебирати відповідальність на себе здатен кожен із нас; тобто кожна людина може *усвідомлювати себе відповідальною і, в цьому розумінні, вільною* [цит. за 7, с. 82].

Постнекласична модель освіти вже сьогодні орієнтується на ідеал самодостатньої особи як запоруку інноваційного розвитку. “Суспільне середовище, – констатує М. Фуллан, – на ранніх стадіях починає формувати розвиток компетет-

ности та вміння давати собі раду; школи не пристосовані до того, щоб упоратись з відмінностями при поглибленні прірви між імущими та неімущими; бізнесові, соціальні та інші інституції або погіршують ситуацію, не докладаючи зусиль, щоб розв'язати проблему, або розуміють, що вже надто пізно. Швидкість технологічних, демографічних та соціальних змін ще більше придушують можливості особі давати собі раду. Ті, хто мають слабше технічне забезпечення, залишаються все далі і далі позаду, обтяжуючи себе і суспільство. Розвиток людини поєднує в собі соціальний та економічний, індивідуальний та суспільний аспекти” [10, с. 229].

Самодостатню особу можна сформувати лише в умовах демократичного суспільства та демократизації системи освіти. Під демократизацією освіти розуміють її гуманізацію шляхом окреслення моральної мети. На думку М. Фуллана, “на мікрорівні моральна мета освіти полягає у наданні життєвих шансів усім учням, і особливо учням із малозабезпечених сімей, оскільки вони гостріше відчують потребу в такій підтримці. На макрорівні моральна мета полягає у сприянні освіти суспільному розвитку та демократії. Сильна система безплатних середніх шкіл є необхідною передумовою соціального, економічного та політичного оновлення суспільства. У постмодерному суспільстві, як ніколи досі, покладаються на роль моральної мети в освітніх реформах, вважаючи її визначальною” [11, с. 15–16].

Формування самодостатньої особи не може здійснити освітня система сама. Для цього потрібно мобілізувати величезні зусилля та налагодити співпрацю між освітньою системою і численними представниками – батьків і громади, бізнесу та індустрії, уряду та інших соціальних агенцій.

1. Бек У. Что такое глобализация? – М.: Прогресс–Традиция, 2001. – 304 с.
2. Гіденс Е. Нестримний світ: як глобалізація перетворює наше життя. – К.: Альтепрес, 2004. – 100 с.
3. Кайку М. Візії: як наука змінить XXI сторіччя. – Львів: Літопис, 2004. – 544 с.
4. Квек М. Національна держава, глобалізація та Університет як модерний заклад // Ідея Університету: Антологія. – Львів: Літопис, 2002. – С. 269–291.
5. Масуда Й. Комп'ютопія // Філософська і соціологічна думка, 1993. – № 6. – С. 36–50.
6. Панарин А. С. Християнський фундаменталізм потив “рыночного терроризма” // Наш современник. – М., 2003. – № 1. – С. 166–178.
7. Ситниченко Л. Першоджерела комунікативної філософії. – К.: Либідь, 1996. – 176 с.
8. Сорос Дж. Криза глобального капіталізму: (Відкрите суспільство під загрозою). – К.: Основи, 1999. – 259 с.
9. Фрідмен Т. Лексус і оливкове дерево. Зрозуміти глобалізацію. – Львів: Б. в., 2002. – 624 с.

10. Фуллан М. Сили змін. Вимірювання глибини освітніх реформ. – Львів: Літопис, 2000. – 269 с.
11. Фуллан М. Сили змін: продовження. – Львів: Літопис, 2001. – 162 с.
12. Astin A. Educational “Choice”: Its Appeal May Be Illusory // *Sociology of Education*, 1992. – № 4. – V. 65. – P. 255–260.

A SELF-SUFFICIENT PERSON AS AN IDEAL OF THE POST-NONCLASSICAL MODEL OF EDUCATION

Liudmyla Ryzhak

*L'viv Ivan Franko National University, Universytets'ka Str., 1, L'viv, 79000,
Ukraine, l_ryzhak@franko.lviv.ua*

A transformation of the world-valuable principles of education and confirmation of the post-nonclassical model (paradigm) of its development are considered. A phenomenon of a self-sufficient person which, to the most extent, corresponds to the requests of the informative society in the conditions of a global integration is investigated. It is found out in the interpretation of the ideal of a self-sufficient person, conditioned by a pluralism of a philosophical-methodological approaches.

Key words: a self-sufficient person, a post-nonclassical model (paradigm), innovational education, philosophy of constructivism.

*Стаття надійшла до редколегії 20.05.2005
Прийнята до друку 24.09.2005*